

**İ. GEZGİN, *Prehistorik Dönemden Hıristiyanlığa Kadar Sanatın Mitolojisi*,
İstanbul, 2014, Sel Yayıncılık, 219 sayfa (72 resim). ISBN: 9789755703558**

Halil Mert ERDOĞAN*

Tarih okuyucusu'nun taradığı, araştırdığı dönemin ve onu yönlendiren materyallerin dayanak noktası daima o dönemin “*insani*” olmuştur. İnsan elinden çıkmış olan her tarihi materyal, dönemin psikolojisi ve kültürünün ipuçlarını barındırmaktadır. Bu bir Üst Paleolitik Dönem'den kalma duvar resmi de olabilir, bir kilisenin freski ya da yazılı bir metin de... Bu açıdan mitosların kabaca efsane olarak adlandırılması, tarih okuyucusuna rehberlik edecek en önemli ipucunun kaçırılmasına sebebiyet verecektir. Bu yazıda tanıtımı yapılacak kitap da tam bu konu üzerine eğilmekte; koca bir karanlığa doğan insan türünün, korkularına ve endişelerine galip gelebilmek için yaratageldiği mitos ve sanat mekanizmasına kronolojik düzlemde ve derinlemesine bir okuyuş geliştirmektedir.

Kitap, *İçindekiler* (5-6), *Giriş* (7-8), *I. Bölüm: Sanatın Mitolojisi* (10-68), *II. Bölüm: Mitolojinin Sanatı* (69-160), *III. Bölüm: Kutsalın Mitolojisi ve Sanatı* (161-214) bölümlerini barındırmakta ve *Kaynakça* (215-219) ile sonlanmaktadır.

Giriş (5-6) yazarın 2004 yılında kaleme aldığı bir başka kitap olan “*Mitoloji: Mitos ve Logos. Hayatımıza Yön Veren Söylenceler*” isimli eserine atıfla başlamaktadır. Burada, insanlığın bugüne varışındaki yolculuğundan izler taşıyan kültür DNA'mıza mitoslarla ulaşabileceğimize vurgu yapılırken, yazı öncesi kültür öğelerine ait dışavurumların piktografik mitoslar olduğuna dikkat çekilmektedir. Antik çağların psikolojik yansımalarının iki farklı tezahürü sanat ve mitosta bulunabilmektedir.

Sanatın Mitolojisi (10-68) başlıklı bölümde *I. Bölüm* beş ayrı alt başlıkla karşılaşmaktayız. *Prehistorik Sanat (Mitlerin Ortaya Çıkışı)* (11-23) alt başlığında Australopithecus türünden başlayarak ağırlıklı olarak üzerinde durulacak olan Neanderthalensis türüne değin hayatta kalma itkisine bağlı gelişim evrelerinden bahsedilmektedir. Özellikle Prehistorik sanat üzerinde durulurken Homo Habilis türünün yavaş yavaş geliştirmeye başladığı alet yapabilme becerisine eşdeğer derecede önem arz eden ve beyin fonksiyonlarına direkt etkisi olan beslenme koşullarındaki farklılıklar üzerine, detaylı bilgi verilmektedir; bunu yaparken asıl odak nokta bir organizasyonun parçası olabilmeyi ve yönetebilmeyi gerektiren avcılık eylemi olmuştur. Av eyleminin birleşeceği -ve duvar resimlerinden, taş yontucuklara kadar çoğu sanat eserine yeni bir okuma sunacağı-, bölümün kilit taşı oluşturan insanoğlunun doğa karşısındaki aczi konusuna değinilir: İnsanoğlunun ölümü keşfi. Bu hususta -doğanın getirisi, kaçınılmaz son-, ölüm üzerine çözüm arayışları “*ilk mit*” olarak adlandırılabilir olan *öteki dünyayı* doğurmuştur (25). Hoker (cenin) pozisyonunda gömülen ya da Le Chapelle – aux Saints mağarasındaki aşırı romatizmalı “*The Old Man*” gömüsünden anlaşılan iyileştirici bitkilerle defnetme (17) insanoğlunun bu ilk mitine ışık tutan örneklerdir. Neanderthalensis sonrası Homo Sapiens Spaiens,

* M.A., Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Bölümü, Antalya, halil.mert.erdogan@gmail.com

önceden beri var olan *Sembolik Göstergeleri*, sanatı keşfederek dışa vurmaya başlamıştır. Bu çoğu araştırmacı tarafından Üst Paleolitik Devrim olarak adlandırılmakla birlikte artık insanın atası, zihinlerindeki bilinçdışı mitleri iki ve üç boyutlu sembollere dönüştürmeye başlar. Bu kırılma noktası kitabın ilgili başlığında dört ayrı alt başlıkta toplanmıştır. *Sanatın Ortaya Çıkışı (Mitlerin Taşlara Yansımaları)* alt başlığında (24) Neanderthalensis insanın yarattığı öte dünya mitinin yetersiz kalmasıyla, doğa karşısında kendini güçsüz hisseden insanın keşfettiği yeni bir eylem üzerinde durulmaktadır: Tanrıların taşta işlemleri. *Duvar Resimleri* (26-47) alt başlığıyla beraber arkeolojik kalıntılar ışığında dönemin insanına ait beslenme düzeninin kanıtlarıyla literatürde meşhur “*av sahnesi*” olarak adlandırılan yaratıların irdelenmesi meselesi üzerinde durulur; meşhur av sahnesinin başrolündeki devasa boğa, yapılan besin değerlendirmesine göre çok avlana-bile-n ve tüketilen bir tür değildir. Fransa Dordogne’deki Lascaux Mağarası, Ariège’deki Niaux Mağarası, Trois Freres Mağarası ve Çatalhöyük evlerinden örneklerin temel alındığı çalışmada görülüyor ki insanlar birbirinden çok uzaklarda aynı -benzer- resimleri sığınaklarına işlemler; bunların, insanların bilinçdışı mekanizmasının açığa vurduğu mitlerin ortak sembolik bir dilde aktarımı olduğu ifade edilmektedir (29). Boğa tasvirlerinin, doğanın bahşettiği iki gerçekliği taşıdığından bahsedilmektedir: Ölüm ve Doğum (29). Boğanın Büyük İskender’in tanrısallaştığı ve boynuzlu resmedildiği sikkelere (32) varana dek tarih içindeki devamlılığının yanı sıra ele alınan figürlerden biri doğanın -hayvanların- diliyle konuşarak tanrıya ulaşan Şaman (42), diğeri ise Alacahöyük’ün akbabalarıdır. Akbaba duvar resimlerinin detaylıca aktarıldığı kitapta, M. Mellaart’ın öne sürdüğü tez reddedilerek, arkeolojik ve antropolojik veriler ışığında insanoğlunun o dönem yaratageldiği bir diğer sembol ortaya çıkartılmaktadır: duvar resimlerinde resmedilmiş olan insan figürlerinin başsız tasarlanması, “*akılsızlığın*”; modern toplumda bile hala yaklaşan ölüm anlamı taşıyan, “*akbabayla*” sonlanacağı aktarılmaktadır (45). Başlığın diğer alt bölümlerinden olan *Taşların Şekillendirilmesi* (48-64), Wileendorf Venüs’ü ile insanoğlunun doğurgan ve bereketli olan doğanın insan zihninde kadınla eşleştirilmesi dolayısıyla, ortaya çıkardığı tanrıça konusuyla başlamaktadır. Başlığın temelde incelediği konu ise Göbeklitepe’nin dikilitaşlarıdır (52-55); kitabın aktarımı “T” biçimli dikilitaşların K. Schmidt tarafından ortaya atıldığı gibi insanı tasvir etmediği, onların birer fallus olduğudur (54). *Sembolizmin Gerçekliği* (64-68) bölümünde, ana başlık altında detaylandırılan insanoğlunun çeşitli mefhumlara getirdiği sembolik anlatımların bir özeti sunulmakta, özellikle daha önce değinilmeyen kemiklerin kırmızı aşı boyasına boyanmasının, *kamı*, dolayısıyla *canı* temsil ettiği düşüncesi aktarılmaktadır (66).

Mitolojinin Sanatı (69-160) başlıklı *II. bölümde* birçok alt başlık bulunmaktadır. Bunlardan ilki *Kent, Yazı ve Mitos* (71-74) alt başlığıdır; bu kısa bölümdeki aktarım ana başlığın çatısını oluşturur: Daha önceleri doğanın kısıtlamalarıyla yaşamak zorunda kalan insanın bilinçdışında yarattığı mitosların, yerleşik hayata geçişte ortaya çıkan yeni ve insan eliyle oluşturulmuş kısıtlamalar/yasaklarla nasıl çoğalmaya başladığı anlatılmaktadır. Bu yasaklar, insanın bilinçdışındaki “*karanlık derin yarığın*” büyümesine yol açmış; yerleşik hayata geçen topluluklar, bilinçdışını yansıtmanın sanattan başka bir yol bulmasına olanak sağlamıştır: Yazı. Böylelikle yasaklamalar, hukuku doğurur; yazının keşfi, sınırların çizgilerini keskinleştirmiş ve yasaklar keskinleştikçe ortaya çıkan mitoslar artmıştır (74). Bu süreç insanoğlunun kültürlenme sürecidir, bölümde aktarılan Gılgamış ve Kybele mitoslarından da anladığımız üzere, kültürlenme ve yerleşik hayata geçişin getirisi olarak cinsellik -yani doğum, çoğalma-, kontrol altına alınmak istenen ilk dinamiktir. *Gılgamış Mitosu* (74-81) alt başlığında görüyoruz ki insanoğlunun avcı-toplayıcı döneminin tezahürü olan Endiku’nun ormandan kente getirilmesinin altında bir cinsel suç yatar ve bu avcı-toplayıcı insanın kültürlenme sürecinin bir özetedir (79). *Kybele Mitosu*’u alt başlığında Kybele’ye tabi olan herkesin cinsellikten vazgeçmesi gerektiğinden

bahsedilir (85). Ana başlığın devamında *Yunan Mitolojisi* alt başlığı oldukça fazla yer tutmaktadır; *Tanrıların ve Dünyaların Yaratılışı* (87-93) ile başlayan aktarımın devamında, özellikle “doğanın gücüne karşı kültürün kazandığı zaferi” (94) temsil eden “yeni” tanrı ve tanrıçalara detaylı bir biçimde yer verilmiştir. Tanrı ve tanrıçalara ayrılan bölümden anlamaktayız ki insanoğlunun doğaya karşı zaferi yeni bir *theogonia* ortaya çıkarmıştır, bu dönemde ortaya çıkan mitosların neredeyse tamamı doğa ve aklın mücadelesinin yansımasıdır (103). Kültürlenme sürecinin ardından, Hellen mitolojisinde kadın olgusu üzerine birçok okuma yapabilmek mümkündür; Medusa mitosunda bir çeşit düalizm görürüz: Erkeğin doyurmak zorunda olduğu karanlık güçleri olan evcilleştirilmemiş kadın Medusa iken, onun ölümünde önemli rol oynayan aklın yansıması Athena’dır (114). Aynı Medusa mitosunda olduğu gibi benzer yakıştırma amazonlara da yapılmaktadır; Amazonlar, “Yunanlılar için kontrol altına alınamayan güçlü kadın fobisini yansıtmaktadır (...) Erkeğe ihtiyaç duymayan kendi ayakları üzerinde durabilen, üstelik de savaşçı bir kadın tipi Yunan erkeğinin kâbusu olmalıdır” (146). Kitabın ikinci bölümü “Doğu’nun doğurduğu Batı kültürünün kendisini doğurana duyduğu kompleksten kaynaklanan” (156) Troia Savaşı, anlatısıyla sonlanır.

Kitabın son bölümü olan *III. Bölüm Kutsalın Mitolojisi ve Sanatı* (161-214) başlığı altında semavi dinlerin aktardığı mitoslar üzerinde durulmaktadır. *Yaradılış ve İlk Günah* (163-174) alt başlığında Âdem ve Havva anlatısı üzerinde durulur ve ana fikir cinsellik ile tüketim dünyasının hikâyesi olmuştur. Adem ve Havva’nın toprağa -yani tarıma- mahkum edilmesinin nedeni cinselliklerini fark etmeleridir, dünyaya gönderilen Adem ve Havva aslında tarıma geçişin ve “kültürün” bir yansımasıdır (164–171). Tarıma geçiş odaklı anlatılardan bir diğeri ise bölümün ilerleyen kısımlarında *Suçlu ve Suçlunun Sanatı* (174-180) alt başlığında yer alan Habil-Kabil mitosudur; yazar bir Sümer mitosunu olan Dumuzi ve Enkimdu ile Habil ve Kabil mitoslarındaki benzerlikleri ortaya koyar: İki kardeş ve farklı geçim kaynaklarına sahip olmaları (bir taraf çiftçi bir taraf hayvancı) ana çatıyı oluşturur. “Tarımsal kültüre geçen insanlarla eski alıştıkları geleneksel yaşamlarını bırakmayan hayvancı insanlar arasında bir mücadele olması gayet beklenir bir durumdur” (179). Bölümün diğer iki alt başlığı *Tufan Mitosu* (180-194) ve *Kurban*’da (196-199) kontrolsüz çoğalmanın -cinselliğin-, tanrıları kızdırmış olması ve yeni yaşam koşullarına uyum sağlayamayanların yeni kültürleşme sürecinde kendine yer bulamadığından bahsedilir (190-197). *Tanrının Anası: Meryem* (203-207) alt başlığı ile Hıristiyan mitoslarına giriş yapılmaktadır, Meryem’in Hellen mitolojisindeki Gaia’nın yansıması olduğu (205) ve kültürün ilerledikçe -insan doğadan uzaklaştıkça-, kadın imajındaki değişmelerin ahlaki temele indirgenmediği, artık Paleolitik Dönem’in şişman, çıplak kadınlarının yerini hiçbir cinsiyet göstergesi taşımayan kadına bıraktığı (206) anlatılmaktadır. Yazar ana başlığın bu son bölümünde İsa’nın Pantokrator sıfatıyla nasıl tanrılaştırıldığını anlatarak, Paleolitik Dönem’den Hıristiyanlığa kadarki “mitos yaratım” çizgisine noktayı koymaktadır (213).

Kitap, *Kaynakça* (215-219) ile sonlanmaktadır.